

O'QUVCHILARNING IJODIY-TANQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Kenjayev Sherzod Mammatjumayevich

*Xorazm viloyati PYMO'MM "Amaliy fanlar va
maktabdan tashqari ta'lim" kafedrasini mudiri*

Bugungi tez o'zgaruvchan hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari rivojlangan davrda yosh avlodni yuksak ma'naviyatli va intellektual rivojlangan shaxs qilib tarbiyalash davlat siyosatining ustivor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Bozor munosabatlariga asoslangan jamiyatda yashash har bir insondan keng bilimlarga ega bo'lishni talab qiladi. Shunday ekan, voyaga yetayotgan yosh avlodni oilada va ta'lim-tarbiya muassasalarida ijodiy mushohada qilishga o'rgatib borish zarurdir.

Buning uchun, avvalambor ta'lim mazmuni va uning tarkibini kengaytirish va chuqurlashtirish, xususan bu mazmunga nafaqat bilim, ko'nikma va malaka, balki umuminsoniy madaniyatni tashkil etuvchi ijodiy faoliyat tajribasi, tevarak-atrofga munosabat madaniyatini ham kiritish g'oyasi kun tartibiga ko'ndalang qilib qo'yiladi.

Umumta'lim maktablarida o'quvchilarning o'quv jarayonida fanga qiziqishlarini orttirish, ularning mustaqilligi va faolligini ta'minlash, tanqidiy tafakkurni shakllantirishga qaratilgan bilish jarayonini tarkib toptirish muhim ahamiyatga ega. Mustaqil ijodiy tafakkurning rivojlanishi o'quv jarayonida o'quvchini izlanishga undaydi. Bunda o'quvchi fikrlash faoliyatining eng muhim jihatlari namoyon bo'ladi. Bu jarayonda o'quvchi o'qituvchi bilan birgalikda faol izlanishda bo'ladi. Maktab o'quvchilarining ijodiy-tanqidiy fikrlash darajasini o'rganishda ularning muloqotga kirishish jarayonlarini kuzatish muhim ahamiyat kasb etadi.

Umumta'lim maktablarining yuqori sinf o'quvchilarining ijodiy-tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda ta'limiy o'yinlarning ahamiyati katta. Ushbu jarayonda o'qituvchi ta'limiy o'yinlardan o'z o'rnida foydalana olishi o'quvchilarning ijodiy-tanqidiy fikrlashining rivojlanishiga ijobiy ta'sir etadi. Ta'lim jarayonida ijodiy, rolli o'yinlar bilish materiallarini o'zlashtirishga undovchi, hordiq chiqartirishga xizmat qiladigan usul emas, balki o'yinlar juda katta evristik va ishontiruvchi quvvatga egadir. O'yinlar yagona yaxlit tarzda ko'ringan hodisalarni bo'lib-bo'lib, qismlarga ajratib idrok qilish imkonini beradi. Shu asosda o'rganilayotgan hodisalarni qiyoslash, o'zaro farqlash va bir butun tarzda idrok etish imkonini beradi.

O'quvchilarning tasavvurlari va ijodiy faoliyatlarini kengaytirishda turli korxonalar va tabiatga sayohat o'yinlari alohida pedagogik ahamiyatga ega. Bunday o'yinlar kitoblar, xaritalar va turli hujjatlar yordamida amalga oshiriladi. Bunday o'yinlar o'quvchilarning tasavvur qilish layoqatlariga tayanadi. Barcha xarakter va kechinmalar o'yindagi rollar yordamida aniqlanadi. O'quvchilar kundaliklar, xatlar yozadilar, bilish xarakteriga ega bo'lgan turli-tuman materiallarni to'playdilar. Mazkur yozma hujjatlarda materiallarni

ishchan bayon qilish ularning fikrlash jarayonlarini jadallashtiradi. Mazkur o'yinlarning o'ziga xos jihatlari o'quvchilar idrokining faollashuvi hamda o'ziga xos faoliyat shaklining yaratilishi, ular orasidagi do'stlik va hamkorlik muhitining vujudga kelishi bilan belgilanadi. Bunday o'yinlar o'quvchilar tasavvurining amaliy faoliyatini kengaytiradi. Bunday faoliyat tashqi harakatlar yordamida amalga oshiriladi. Shuning uchun ham, bevosita doimiy harakatga aylanadi. Shunga ko'ra, o'yin natijasida o'quvchilarda tasavvurning ijodiy faoliyatga aylanish jarayoni amalga oshadi. Buning natijasida ular muayyan narsaning loyihasini tuzib, uni tashqi harakatlar yordamida amalga oshiradilar. Natijada o'quvchilar orasida hamkorlikdagi o'yin, mehnat va o'qish faoliyatlari amalga oshiriladi. Bu jarayonda o'quvchilar ko'p mehnat qiladilar, mavzuga oid kitoblar, ma'lumotnomalar va xaritalarni tahlil qiladilar. Ma'lumki, har bir shaxs muayyan ijodiy quvvatga ega. Mazkur ijodiy quvvatning asosini esa yangi narsalarni yaratish tashkil etadi. O'quvchilarning tasavvurlari ijodiy hamda yaratuvchanlik xarakteriga ega bo'ladi. O'quv yoki badiiy adabiyotlarni o'qish jarayonida o'quvchilar ushbu kitoblarda bayon qilingan voqelikni o'z xotiralarida qayta jonlantirishlari talab etiladi.

O'qituvchi o'quvchilarning qiziqishlarini oshirish uchun darslarning mazmun va sifatiga e'tibor beradi. Buning uchun bolalarni fikrlashga, ularni faollashtirishga harakat qiladi. O'quvchini tayyor bilim qabul qiluvchi emas, balki sinfda o'quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish uchun munozara qilishga yo'llaydi. O'quvchilarda ijodiy-tanqidiy fikrlashni shakllantirishda muammoli o'qitish metodlari samarali natijalarni beradi.

O'quv jarayonida o'quvchilar faolligini oshiruvchi o'qitish metodlaridan biri "Kichik guruhlarda ishlash" metodidir. Bunda o'quvchilar kichik guruhlariga bo'linib ishlaydilar va bu jarayonda har bir guruh bir-biridan o'rganishga, o'rganganlarini o'z salohiyatlari doirasida baholashga, turli vaziyatlarda bilimlarni qadrlab, xulosa chiqarishlariga imkon yaratiladi. Qolaversa o'quvchilarni hamkorlikda ishlab qo'yilgan muammolarni xal qilishga o'rgatadi.

O'quvchilarning tanqidiy tafakkurini o'stirishda quyidagi tartibda ish olib borish lozim.

1. O'quvchilar guruhi oldiga muammoli topshiriqlar va savollar qo'yiladi hamda ularni fikrlashga undovchi savollar beriladi: Siz nima deb o'ylaysiz? Sizning fikringizcha qanday va qanaqa bo'lishi kerak? Kabi savollar.

2. O'quvchilar o'zaro fikrlab olishlari uchun ma'lum bir vaqt beriladi.

3. O'quvchilar o'z fikrlarini bayon qilishlariga imkon beriladi va fikrlarini asosligini tekshirish uchun nega bunday deb o'ylaysiz? Nimaga bunday xulosaga keldingiz? Kabi savollarni berish mumkin.

4. Bildirilgan fikrlar bo'yicha guruhdagi boshqa o'quvchilarning fikrlari borligi va kim aytilgan fikrlarni ma'qullamasligi bo'yicha savollar bilan murojat qilinadi.

5. O'qituvchi o'quvchilar bilan birgaldikda guruhlar tomonidan bildirilgan fikrlarni muhokama qiladi va fikrlarni umumlashtiradi.

6. Qabul qilingan, umumlashtirilgan fikrlarga o'quvchilarning munosabati o'rganiladi va fikrlar tinglanadi.

O'qituvchi o'quvchilarning ijodiy-tanqidiy fikrlarini shakllantirishga xizmat qiluvchi metod va usullarni tanlab, ta'lim jarayonida qo'llay olishi, o'quvchilarda ijodiy faoliyatni rivojlantirishda o'quvchilarning yosh xususiyatlarini e'tiborga olish muhim ahamiyat kasb etadi. Zero pedagogning dars jarayonida moxirlik bilan qo'llayotgan dars berish usullari o'quvchilarning ijodiy-tanqidiy fikrlashlarini tarkib toptirish uchun xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. –T.: 2008 y.
2. "Uzluksiz ta'lim" ilmiy-uslubiy jurnal. 2015 y. 6-son.